

Richard G. Moulton

Život u starom Rimu: Ideal države u Shakespeareovom *Koriolanu*¹

Radnja drame *Koriolan* događa se u ranom razdoblju povijesnog razvoja: jedini ideal tu je ideal države, života u zajednici s kojim svako djelovanje mora biti vezano, a težnje prema individualnosti tek su se počele pojavljivati kao remetilačka sila. Dakle, u odnosu na tu priču, antiteza vanjskog i unutarnjeg života postaje antiteza između čistog političkog načela i onog popuštanja individualnosti koje nazivamo kompromisom.

Na površinskoj razini priče sukobi su stranaka – patricija i plebejaca. No za razliku od vigovala i torijevaca, ili demokrata i republikanaca u moderno doba, to nisu organizacije koje zastupaju različite planove za postizanje zajedničkog dobra. I za patricije i za plebejce postoji samo jedan ideal, onaj služenja državi; stranka patricija u potpunosti je predana tom idealu – dobar primjer je Tit Larcije – spreman osloniti se na jednu štaku, a drugom se boriti protiv neprijatelja [I, i, 246] – a tu je i neusporedivi Koriolan. Istina je da u jednom uzbudljivom trenutku sukoba predstavnik plebejaca – kao da je iznenada stekao uvid u mišljenja budućeg vremena – više [III, i, 199]: “Pa što je grad, no puk?”²

No u radnji drame to se doima samo kao zaneseno odstupanje, a ne prikaz stvarnih motiva. Plebejci kako su prikazani u ovoj drami nemaju vlastiti ideal, nego po prirodi stvari prihvaćaju pojam dužnosti koji poštuju svi. Oni “ne mogu vladati, niti se njima vladati može”, a njihovi osjećaji su hlepnja bolesnika koji najviše žudi za onim što će pogoršati njegovu zloću. Ono što o njima govore njihovi protivnici, puni prijehira, slaže se s onim što plebejci svojim djelima pokazuju u zapletu, kad vidimo kako rulja pljačka na prvi spomen rata, a čak i oni koji su dostojni rata s Volsčanima izdaju svoju vrlinu kad se pojavi prva prilika

za sitan ratni plijen [usporedi III, i, 40; I, i, 255, didaskalije]. Ta jedina politička vrлина koju dio puka izdaje upravo je tema slavne parabole o truhu i udovima, kojom Menenije daje ton cijeloj drami [I, i, 92 i dalje]. Trhuh i udovi nisu usklađeni dijelovi tijela; smisao parabole jest da je trhuh država, a udovi, ako ne služe trhuhu, samo su remetelji općega zdravlja fizičkog ili političkog tijela.

Menenije:

Čujte, družo –
Naš časnı trhuh bješe razborit,
Ne brz ko oni, što ga tužiše,
Te odgovori njima: “Istina je,
Utjelovljeni prijatelji” – reče –
“Da prvi ja svu hranu dobivam,
Od koje i vi živite, a to je
I pravo. Ja sam skladište i dućan
Za cijelo tijelo. Razmislite dobro:
Ja šaljem hranu svu po rijekama
Od vaše krvi sve do dvora – srca,
Do stana mozga, kroz sve hodnike
I komore u tijelu, snažne žile
I žilice sitne primaju
Od mene sve, za život što im treba.
I premda svi vi skupa, draga braćo” –
To veli trhuh, pazite

Prvi građanin:

Dakako!

Menenije:

“I premda svi vi skupa ne možete
Da vidite, što dajem svakom od vas,

Ja mogu račun dati vam, da svi
Od mene samo brašno primate,
A ostavljate meni mekinje.”
Što kažete?

Prvi građanin:

To bješe odgovor,
Ali sad prim'jen'te.

Menenije:

Dobri trhuh taj –
To senatori rimski su, a vi –
Buntovni udi – jer, prosudite,
Što smišljaju i kakvu brigu brinu,
I promozgajte prvo sve, što smjera
Na dobro puku, pa ćete razabrat,
Da svako javno dobro, u kom vi
Imate dio, od njih potječe,
Il od njih do vas dolazi, a ne
Od samih vas. – Što misliš o tom ti –
Ti nožni palče u toj gomili?

Prvi građanin:

Ja nožni palac? Zašto nožni palac?

Menenije:

Pa jer si jedan od najbjeđnijih,
Najsitnijih i najkukavnijih
U velemudroj ovoj pobuni,
A stupaš prvi.

Dakle, kakav je položaj plebejske stranke u sukobu? Oni nemaju nikakav politički ideal koji bi željeli uspostaviti; oni ističu samo individualnost, svedenu na njezin najniži pojam – golo pravo na život. Upravo to je priča sitnog prekršitelja i uglednog francuskog premijera: prekršitelj preklinje: “Il faut vivre” [Mora se živjeti], na što premijer svi-soka odgovara: “Monsieur, je n'en vois pas la necessité” [Gospodine, ne vidim potrebu za tim]. Tako i plebejska gomila:

Govorili su, da ih mori glad,
I jecajući su neke poslovice
Izricali: da glad i bedeme
Razvaljuje, i pas da žderat mora,
Da hrana je za usta stvorena,

Da bozi nisu dali žito samo
Za bogataše. [I, i, 209]

Težnje prema individualnom životu ne uzvisuje se u ideal; one dolaze kao sila koja remeti zajednički ideal države i službe njoj. Govoreći konkretno, na početku radnje patriciji pristaju na kompromis s tom uznemirujućom težnjom prema individualnosti; naređuju raspodjelu besplatnog žita, a ne žita kao nagrade za službu [III, i, 120 i dalje] što je još gore, stvorili su pučke tribune [I, i, 219] kao stalne glasnogovornike narodnih zahtjeva, i tako je sila koja remeti stari, jedinstveni ideal države uključena u sam ustav. Iz toga ne može proizaći ništa drugo osim sukoba; na njegovu vrhuncu Koriolanov govor – koji se nastavlja usprkos prekidanju s obiju strana [III, i, 91-171] – jasno iznosi zašto je to sukob između čistog političkog načela kako ga je Rim shvaćao, i kompromisnog prihvaćanja pučkih zahtjeva.

O, vi dobri,
Ali nerazumni patriciji! Časni,
Ali nesmotreni, zašto
Dopustite, da hidra sebi slugu
Izabere, što svojim tvrdim “treba”
– Gdje tek je rog i jaka nemani –
Govorit smije, da će vašu rijeku
U jarak skrenut pa vam korito
Oduzet.

...
A mene boli duša,
Gdje znam, kad dvije se vlasti skupa nađu,
Nijedna nije najviša, a jaz
Među njima u brzu propast vodi,
Jer jedna drugu satire.

...
Oni dobro znaju,
Da nisu žito dobili za plaću,
Jer nikad nisu nju zaslužili.
Kad bješe u boj počı, kada se
O glavi domu radilo, tad nisu
Na vrata htjeli stupit. Takva služba
Ne vrijedi, da badava žito primi.
U ratu pak ne govoraše za njih
Otpornost niti pobune, u čemu

Pokazaše se ponajhrabriji.
A optužbe, što nizahu ih često
Na senat, a bez mrve razloga,
Ne moguše bit povod nam za takvo
Baš podašno darivanje. Pa onda?
Zar mnoštvo to kratkovidno da shvati
Senatovu ljubežljivost? Iz djela
Razabiremo, što bi htjeli reći:
"Zahtijevali smo – i jer smo većina,
U strahu su nam dali, što smo htjeli."
...
I zato ja vas zaklinjem – da, vas,
Što htjeli biste manje plašljiviji
No mudri bit, što više marite
Za čvrsti temelj naše države,
No što je u njoj strah vas prevrata,
Što dičan život volite no dug
Ne boječ se ni opasnoga lijeka
Za tijelo, kada smrt je za vratom –
Da jednim mahom jezik svjetini
Iščupate i ne date, da liže
Slatkoću, koja otrovna je za nju.
...
U pobuni su bili izabrani,
Gdje zakon bješe nužda, a ne pravda.
U bolji čas nek bude kazano:
Što pravo je, to mora bit pravo –
Da njihova se u prah satire moć!

Likovi u drami prirodno se postavljaju u odnosu na tu središnju ideju načela u sukobu. Sam Koriolan utjelovljuje apsolutnu predanost načelu, jedinom idealu službe državi. On panegirički govori o pothvatima vrline, čudima poštivosti i nevolji, to jest o onome zbog čega je postao veliki junak svoga doba [npr. II, ii, 86 i dalje]. No to nije borbeni žar Hotspura iz Henrika IV; Koriolan mrzi pohvale i radije bi da mu rane zacijele nego da kazuje kako ih je zadobio [II, ii, 73-79].

Ta ja sam
Učinio, što i vi radiste –
To jest, što mogoh. Ja sam plantio
Za ono, za što i vi – za svoj dom.
I onaj, što je samo dobru volju
Pokazao, na djelu mi je ravan.

Taj ratnik još je manje u stanju podnijeti nagradu.

On ište manje, nego bi mu dala
I sama škrtost, a za djela svoja
Nagrađuje se time, što ih čini,
I troši vrijeme zadovoljan tim,
Da ih izvrši³ [II, ii, 130].

Djela se ne izvode zbog osobnog častohleplja. Koriolana patriciji moraju nagovarati da prihvati službu i "volio bi[h] njihov sluga biti / po svojoj volji, nego s njima vladat / po njihovoj" [II, i, 219]. Kod Koriolana ne možemo otkriti ni jedan jedini osobni motiv: on djeluje samo po svojoj strasti da služi. Stoga je nepravedna uobičajena interpretacija, prema kojoj u toj drami postoji samo oholost i njezin krah. Lako je pasti u tu zamku, jer "ohol" je epitet koji se o Koriolanu izgovara u cijeloj drami, pa ga čujemo čak i iz majčinih usta:

Tvoje junaštvo je moje,
Jer od mene si njega usisao,
Al oholost je tvoja rođena [III, ii, 129].

Štoviše, cjelokupno Koriolanovo držanje prema drugima svodi se na kratak izljev prijezira i ruganja kojima izražava oholost. No, prisilimo li se na to da budemo pravedni prema tom junaku, morat ćemo ga osloboditi optužbe o oholosti. Prijezir je izraz pravedničke indignacije, kao i osobne arogancije; pošten radnik, po uzoru na Adama Bedea, ne osjeća ništa osim prijezira prema nesposobnom varalici koji odbacuje svoje djelo čim to netko zatraži; a to u širim razmjerima čini veličanstvenog ratnika i oblikuje njegov stav prema plebejcima koji zahtijevaju hranu, a izbjegavaju dužnost.

Vidjet ćemo da Koriolanova majka gaji ideal koji je drukčiji od onog njezina sina; štoviše, ona je zaražena duhom kompromisa koji je okružuje i ne zna cijeniti nepomućenu principijelnost. Osim prijezira prema počasnoj službi, gdje ćemo naći Koriolanovu oholost? To nije ponos osobnim postignućem: jer, taj junak s bojnog polja srdačno i bez trenutka oklijevanja prihvaća podređenoga kao zapovjednika; to primjećuju njegovi neprijatelji tribuni i pitaju se kako "podnijet može gordost njegova, / što Kominije mu je glavlar" [I, i, 265]. To nije aristokratski ponos što osuđuje ljude kao takve: to se naznačuje incidentom u koje-

mu se puk može promatrati odvojeno od plebejskih oklijevala [I, ix, 79].

Koriolan:

Gle, bozi mi se kanda
Podruguju – jer ja, što malo prije
Baš kneževske sam dare odbio,
Sad moram tu u svog vojskovođe
Prosjacit.

Kominije:

Već je vaše. Što je?

Koriolan:

Jednoć
Na stanu bijah u Koriolima
U domu nekog bijednog čovjeka,
Što prijazan je prema meni bio,
A sad je sužanj, pa me zaklinjao,
Al tada bijaše Aufidije blizu,
Te bijes mi je milosrđe nadvladao –
No sad vas molim, podajte slobodu
Siromašnome mom ugostitelju.

Ta "plemenita nezainteresiranost" za to voli li ga narod ili mrzi, ogorčen prijezir koji se iz njega izliva, kod Koriolana su samo izraz predanosti plemenite duše načelu, nasuprot općoj sklonosti kunktatorstvu koju vidi oko sebe. Njegov ideal možda se i protivi našoj modernoj humanosti, ali, želimo li biti pravedni, moramo prepoznati najčistiju dušu u kojoj su svi osobni ciljevi tek dio poimanja službe.

Menenije:

Njegova je čud
Za ovaj svijet i odveć plemenita.
On ne bi htio laskati Neptunu
Za njegov trozub, a ni Jupiteru
Za groma moć. Što na srcu je njemu,
Na jeziku je – i što um mu smisli,
To usta će izreći [III, i, 255].

Koriolan je jedini koji utjelovljuje čistoću načela: svi ostali likovi na ovaj ili onaj način iskazuju duh kompromisa. Kao što smo vidjeli, tribuni naprosto izražavaju kompromisne zahtjeve pojedinca; njihova služba nastala je u trenutku straha: dala ju im je patricijska stranka koja je odlučila ne

dovesti svoj politički ideal do njegova logičnog zaključka. Aufidije do određenog trenutka prati Koriolana: obojica su u svojoj državi apsolutno posvećeni javnoj službi, i obojica prepoznaju savršenstvo onog drugog [npr. I, i, 232-40]. No Aufidijeva čast na kraju se kalja.

Moje suparništvo
Već nije časno, kao što je bilo!
Pošteno ja ga mišljah skršiti –
Mač protiv mača i u ravnom boju,
Al sada ću ga smlavit bilo kako –
Nek bijes ga slomi ili lukavstvo [I, x, 12]!

Osobno suparništvo tu ulazi kao sila koja remeti principijelnost; i premda Aufidijeva čast neko vrijeme blista punim sjajem kad mu se Koriolan predaje i spremno veliča svoga bivšeg suparnika kad prihvaća njegovu zapovjedništvo [IV, v, 142], Aufidije se ipak pokazuje nedorašlim situaciji i popušta sirovoj zavisti koja kuje urotu protiv osobe koja je po općem mišljenju jak zaštitnik volšćanske države [IV, vii]. Čak i Volumniju moramo postaviti na istu stranu antiteze. Koriolanova majka u prethodnim činovima drame ne samo da se doima ravnopravnom svom junačkom sinu nego se ističe kao vrelo iz kojeg izvire njegova vrlina u javnosti. No kad izbije kriza, i kad nije ugrožena samo njegova karijera nego i život, Volumnija počinje odbacivati nepomućenu principijelnost svoga sina i progovara jezikom kompromisa, nagovara ga da ustukne i u samome Rimu primijeni vještine kojima se bori protiv njegovih neprijatelja [III, ii, 41 i dalje].

Volumnija:

Ako je u ratu časno,
Da budeš onaj, koji nisi – što
Ko mudrost za svoj cilj vi usvajate –
Zar može manje vrijedno bit il gore,
Da mudrost i u miru druguje
Sa čašću ko u ratu, kada jednoj
I drugoj toga treba jednako?
[...]
Jer moraš sada progovoriti puku,
Al ne onako, kako čud te nuka,
Nit kako srce tebe potiče,
Već riječima, što korijen im je samo
Na jeziku ti, premda kopilad su

I posve strane istinskoj ti duši.
I to ti neće bit nečasnice,
No blagom riječi kada uzmeš grad,
Gdje inače bi moro sreću kušat
I mnogo krvi stavit na kocku.
I ja sam voljna lagat srcu svom,
Kad to u časti zaište opasnost
Za moju sreću ili sreću dragih.

Duh kompromisa koji Volumnija tako jasno opisuje u osnovi je njezina djelovanja u završnoj krizi. Simpatije modernog čitatelja na njezinoj su strani jer ona predstavlja moderni ideal patriotizma. No kad shvatimo antičko gledište, moramo priznati da je s tog stajališta čak i patriotizam kompromis s principijelnošću; patriotizam nije potpuna predanost idealu vladavine nego posvećenost onoj vladavini s kojom je pojedinac povezan slučajnošću rođenja. Koriolan, kao službenik volšćanske države, iskazuje istu, apsolutno nesebičnu predanost javnoj službi kakvu je prije gajio za Rim. S druge strane, Volumnija na koljenima pred osvajačem pojavljuje se kao sila koja ugrožava javnu službu motivirana osjećajima i strastima.

Kao i gradnja likova, i činjenje u drami temelji se na toj antitezi načela i kompromisa, države i pojedinca. Zaplet se zapravo krije u početnoj situaciji, a tek u petom činu prelazi u ponašanje junaka. U prethodnim činovima cjelokupno djelovanje služi da bi se prikazala veličina glavnoga lika; ona nije samo u Koriolanovoj službi, nego i u veličanstvenom postignuću, po cijenu beskrajnog samožrtovanja, pri čemu junak odbija svaku nagradu i odolijeva svim počastima koje mu se iskazuju, do te mjere da bi svaki daljnji otpor već značio izražavanje njegova osobnog osjećaja, koji se suprotstavlja glasu javnosti [I, ix, 53-60]. Patriciji ustraju na tome da njihov junak prihvati počasnu službu: on se iznova odupire i odabire biti sluga samo države te još jedanput jača svoj otpor, u najvišem stupnju u kojem se pojedinac uopće može suprotstaviti volji javnosti [II, i, 218]. No upravo ovdje dolazi do peripetija koje je kompromisni duh vremena uveo u rimski ustav; glas naroda odaje priznanje odabirom u počasnu službu, a kandidatova toga vanjski je simbol dvaju nesumjerljivih i sukobljenih stvari, patricijskog ideala države i kunktatorskog laskanja pojedinih plebejaca.

Moglo bi se ustvrditi da Koriolan loše igra svoju ulogu kan-

didata; tribuni ističu "s kakvim je prezirao nosio skromnu halju". No što bi se drugo i moglo očekivati od Koriolana u situaciji koja je nastala protiv njegove volje? Sama principijelnost utkana je u halju kompromisa:

U prostoj togi moram se povlačit,
U Petra, Pavla, ma u kog prosjačit
Za tričav glas. Al običaj je tako,
I njega treba poštovat – dakako!
I prah starine valja brižno čuvat,
A grdne bludnje više još naduvat,
Da istina se satire. Neka budu
Sve časti onom, ko je voljan ludu
Od sebe praviti.

Latentni sukob razrađuje se u akutnu krizu: kao što smo vidjeli, Koriolan još jedanput nastupa na osnovi čiste principijelnosti, i jednim udarcem razbio bi sve što omogućuje da se zahtjevi puka umiješaju u ideal države i javne službe. To se pretvara u pitanje gole sile: junak patricija je poražen i izriče mu se kazna progonstva. Na tom vrhuncu sukoba [III, iii, 120] Shakespeare veličanstvenim potezom u jednoj slici prikazuje cjelokupnu tematiku djela, kad Koriolan u graju rimske gomile upućuje svoj ponosni odgovor:

"JA GONIM VAS!"

Time se ne obraća Rimu nego Rimu u rukama tribuna: država je počinila političko samoubojstvo, sama se predala silama koje ju razaraju i prije nego što je Koriolan napusti. Princip o kojemu je riječ nije patriotizam koji ukorjenjuje pojedinca u tlo na kojemu je odrastao; odbačen od države kojoj je tako veličanstveno služio, Koriolan je slobodan svoj život u sluzenju prenijeti drugamo. On postaje Volšćanin i, ne morajući svladavati nikakve smetnje koje bi priredio puk, vodi volšćansku vojsku u pobjedu. To bi se moglo nazvati i osvetom, ali time ne gubi značajke službe; a njegova služba besprijeborna je kao u starim danima.

Koriolan:

Ni ženu ne znam, mater, ni dijete.

Ja vršim tuđu službu. Osveta je

Doduše moja, ali praštanje je

U volšćanskome srcu [V, ii, 88 i cijeli prizor].

Druga kriza djelovanja nastaje kad majka, supruga i dije- te kleče pred osvajačem u ime Rima [V, iii]. Sva snaga srodstva i patriotizma usredištena je u jednom motivu. No, s antičkog gledišta, srodstvo i patriotizam uzvišen su oblik individualnosti: smatra se da su dvije strane antiteze, država i pojedinac, u potpunosti suprotstavljene i sukobljene. Nastaje situacija tako draga antičkoj drami – dvije suprotstavljene moralne snage sreću se u istoj osobi: u tragičnom završetku, osoba se lomi. Volumnija to ne vidi i govori o pomirenju [V, iii, 132].

E, kad bi naša molba za tim išla,
Da spasi Rim, a Voloske, koje služiš,
Da uništi, osudit bi nas mogo
Ko pogubne za tvoju čast – al ne,
Mi molimo, da pomiriš ih.

Ali njezin sin vidi jasnije, i uviđa gorku ironiju situacije [V, iii, 182].

Primi Volumniju za ruku i drži je neko vrijeme šutke.

O, majko, majko, što uradiste!
Otvoriše se, gledajte, nebesa,
I bogovi nas motre smijući se
Neprirodnome ovom prizoru.
O, majko, majko, sretnu pobjedu
Izvojtšili ste Rimu – ali sin vaš –
O, vjerujte mi, vjerujte mi, da ste
Nadvladali ga vrlo opasno,
A možda i smrtonosno – al neka!

Koriolan razumije da se došlo do točke kad on mora načiniti konačan odabir između principijelnosti i kompromisa: utjelovljenje principijelnosti odabire kompromis, ali on zna da je odabrao svoju propast.

Prije kraja djelovanja u drami dolazi do još jedne prekretnice. Koriolan koji odvođi volšćansku vojsku dalje od Rima otvara prostor za osvetu: posvećenik načela predao se kompromisu, i propast koja slijedi dolazi kao osveta. No cijelo vrijeme uz junaka je još jedna ličnost kojoj se dogodila daleko gora predaja časti; Aufidije popušta osobnom suparništvu i goloj zavisti te klevetanjem i kovanjem urota na kraju ruši Koriolana na njegovu povratku [V, vi]. Istog trenutka, za promatrača te pripovijesti osveta ustu-

pa mjesto pathosu; junak pada kao žrtva nepravde i njegova pogreška zaboravlja se u pomisli na njegovu junaštvo. Čak i Aufidija pogada žalac kajanja:

Već me minu bijes,
I obuze me tuga.

I prikladan epitaf vrhunskom predstavniku stare rimske časti ne izgovara nitko drugi nego glavar Volšćana:

Žalujte ga
I častite ko najodličnijeg
Mrtvaca, što je ikad pratio ga
Do groba glasnik [V, vi, 143].

Prijevod: Goran Vujasinović

¹ Iz: Richard G. Moulton, *Shakespeare as a Dramatic Thinker*, Macmillan, New York 1921; Shakespeare Online, <http://www.shakespeare-online.com/plays/coriolanus/index.html>.

² Sve citate iz Koriolana prevoditelj je naveo prema izdanju: William Shakespeare, *Koriolan* (prev. Milan Bogdanović), HIBZ, Zagreb 1943. Navodi su preneseni u skladu s današnjim pravopisnim konvencijama. (Op. prev.)

³ Prevoditelj je na ovom mjestu prilagodio Bogdanovićev prijevod. (Op. prev.)

KORIOLAN